

J. E. Lipšic(ová), *Očerki istorii vizantijskogo obščestva i kultury* (VIII-pervaja polovina IX veka). Izdatelstvo Akademii nauk SSSR, Moskva—Leningrad 1961. Stran 481. Cena 2 r. 18 k.

Nebereme-li v úvahu značný počet prací věnovaných jednotlivým stránkám rozvoje byzantské společnosti v 8.—9. stol., je kniha J. E. Lipšicové první publikací, která obsahuje syntetickou charakteristiku sociálně ekonomického a kulturního rozvoje byzantské společnosti uvedeného období. V stručném úvodě (str. 3—17) hovoří autorka o historii problému a po rozboru různých prací zabývajících se dílčími problémy vyslovuje svůj nesouhlas s názory některých badatelů, podle nichž je 7. století předělem mezi otrokářským a feudálním řádem, a sama se kloní k tomu, že způsob feudální výroby převládl v byzantském městě i vesnici již ve 4. stol., že tu však pozůstatky otrokářského řádu přerostly do řádu feudálního, podobně jako tomu bylo v zemích Blízkého východu. V první kapitole vlastní práce (str. 18—131) jedná L. o společensko-ekonomickém zřízení v Byzanci v 8. stol. a v 1. pol. 9. stol. Všímá si tu etnických změn, úlohu slovanské občiny v rozvoji byzantského feudalismu a zvláštní pozornost věnuje otázkám venkova a rozvoje řemesla i trhu ve městech. Na tomto místě také kritizuje Každanovu „formální statickou metodu“, která ho vedla k vyslovení tzv. teorie úpadku měst (srov. *Každanovu* práci *Vizantijskie goroda* v VII—XI vv., *Sovetskaja archeologija* XXI, 1954, a *Derevnja i gorod* v Vizantii IX—X vv., Moskva 1960 — o této práci jsme přinesli referát v SPFFBU E 7 (1962), str. 132).

Rozvoj feudalismu s sebou nutně přinášel i v Byzanci protest lidových mas, a to jak na venkově, tak i ve městě. Hnutí odporu, které zprvu vyrůstalo jen v oblastech slovanského osídlení, se v 9. stol. rozšířilo na celé impérium a mělo velký vliv na další vývoj byzantské společnosti i kultury. Proto je v publikaci otázka společenských hnutí zařazena hned za problémy společensko-ekonomické (kapitola druhá, str. 122—228). Velmi zevrubně je zde probíráno zejména hnutí pavlikánů, obrazoborectví a povstání Slovana Fomy. V kapitole třetí (str. 229—257) se hovoří o byzantském právu a zákonodárství. Předposlední kapitola je věnována literatuře a vědě (kap. čtvrtá, str. 258—366), poslední výtvarnému umění a hudbě (kap. pátá, str. 367—420). V těchto dvou kapitolách se stává předmětem podrobných úvah mimo jiné zvláště jisté uvolnění, jež s sebou ona doba přinesla. To se projevilo např. v literatuře vznikem řady politických satir, růstem zájmu o antická díla, v malířství pak snahou osvobodit se od tradičních forem, naturalistickými tendencemi apod. Celá práce je opatřena bohatým poznámkovým materiálem, a o autorčině dobré schopnosti orientovat se v literatuře k dané problematice svědčí značně rozsáhlý seznam literatury (str. 423—453). Nakonec je ke knize připojeno několik rejstříků.

Dagmar Bartoňková

Vladimír Procházka, *Velkomoravská říše a vývoj politické organizace u slovanských národů*. (Právněhistorický příspěvek k pracím u příležitosti 1100. výročí slovanské mise.) *Právník — teoretický časopis pro otázky státu a práva*, č. 10, roč. CII (1963), str. 775—793, francouzské resumé.

Jeden z příspěvků k velkému moravskému výročí vychází v časopise našim prehistorikům dosti vzdáleném. Nebude proto naškodu, podáme-li alespoň stručnou zprávu o problémech, které V. Procházka ve svém článku studuje a rozebírá.

Obsáhlý článek sestává z osmi kapitol, dodatku o Velké Moravě, Zakonu sudnom ljudem a závěru. Za ním následuje jednostránkové francouzské resumé.

Kapitola první opakuje známé skutečnosti o významu Velkomoravské říše. Procházka tu poukazuje na skutečnost, že první společný stát Čechů a Slováků působil na vznik jiných státních institucí v západních Slovanů. Vyrovnává se s problémem povahy politické organizace Velkomoravské říše; za dosud nejvhodnější označení politické situace, která se u nás v 9. stol. vytvořila, považuje termín raný feudalismus. Hned se tu ale objevují jisté nevýhody: „Raný feudalismus ... zahrnul totiž rozsáhlé období velmi komplikovaného vývoje, v němž se objevují, vždy

v různém poměru, vedle sebe prvky na jedné straně společnosti ještě rodové, na druhé již feudální.“ S tímto tvrzením jistě souhlasíme.

Na následujících stranách jsou stručně osvětleny politické organizace Slovanů v celém jejich širokém území do doby, kdy vykristalizovala na našem území Velkomoravská říše. Procházka začíná 5. stol. př. n. l. v proslulé lužické kultuře a přechází pak přes předpokládané společenské organizace Neurů, Budynů, Lugiů, Venedů, Antů, Sklavinů, Srbů a Chorvatů, Severjanů a Lechitů.

Po mocném pohybu slovanských skupin, kmenů i jiných organizací dochází po usazení se na novém místě ke vzniku nových útvarů. Na Moravě je studium této situace ztíženo nevyjasněním vztahů mezi Sámovou říší a Říší velkomoravskou. Novým pojetím otázky řešící právní podstatu Sámovy říše je názor Vaněčkův, vyjádřený v jeho práci otištěné v Právněhistorických studiích č. 9. Procházka přebírá z Vaněčkovy práce konečné tvrzení, že v případě Sámovy říše nešlo o stát, ale jen o nahodile vzniklý svaz v čele s cizincem. Svaz neměl pevných hranic, pevného sídla ani stálou dynastii. Dle Procházky i Vaněčka archeologické nálezy a závěry z nich podporují názor, že středisko této říše bylo západně Čech (v oblasti Staffelsteinu nad Mohanem). Sociálněpolitickou strukturu Sámovy říše charakterizuje Procházka jako značně nižší, než byla pozdější moravská.

V páté kapitole a následujících se pak autor zabývá vlastní Říší velkomoravskou. Nesouhlasí s názory mnohých autorů, kteří vidí v počátcích dějin Velké Moravy tuto organizaci jako vysoce vyspělou a přiklání se k Vaněčkově koncepci menších politických jednotek. Tu se naskytá ale další problém: těmito jednotkami jsou zřejmě kmeny, ale ty, jak je známo, nejsou ani místopisně určeny.

Procházka se dotýká též otázky Marhariů a Merehanů, ale opakuje pouze to, co bylo již mnohými jinými autory řečeno. Řešení nenachází. Upozorňuje ale na částečně obdobnou situaci v oblasti Pomorí, „... kde stejně jako na Moravě jádrem politické organizace byla ve starším vývojovém období před vznikem vlastního raněfeudálního státu města a kde také se v pramenech stopy kmenů neznačí.“ A tím předběhla Morava o mnoho v politickém a společenském životě ostatní slovanské země.

V kapitole o územní expansi Velkomoravské říše rozebírá autor stupně závislosti a podrobnosti okolních zemí, ležících v blízkosti Moravy. Pravděpodobně šlo o výboje většinou netrvalého charakteru. Svým charakterem byly podobné výbojům z raného období Kyjevské Rusi před 11. stol. Důležitý je pro nás fakt, v němž Procházka podporuje tvrzení Dekanova a Labudova, totiž, že v případě Velké Moravy nelze mluvit ještě o národnosti. Konečně se Procházka zabývá velkomoravskými městy. Charakterizuje je jako střediska pospolitosti i jako střediska vládní. Odrážejí se v nich poměry posledních stadií rodového zřízení i poměry nejstaršího raného feudalismu. Zde se klade na archeology velký úkol, pokročit ve výzkumech velkomoravských měst tak daleko, aby se z výsledků výzkumů dalo těžit pro studia právněhistorická i jiná.

V další části jsou srovnány ostatní slovanské státní útvary s Velkomoravskou říší. Nakonec ocitujeme Procházkovu charakteristiku Velké Moravy: „... roste tu feudální společnost, není však ještě vybudovaná plně raněfeudální stát. Velkomoravské poměry se pak vyznačují jedním typickým rysem společnosti ještě rodové: základ organizace tvoří síť provinčních feudálních patrimonií, ... nýbrž je vázána na velká města řemeslnicko-obchodní povahy.“ Soustředění života do měst má být podle autora také jedním z momentů, které způsobily pád Velkomoravské říše pod nájezdy Maďarů.

Exkurs, který končí tuto studii, nás seznamuje s písemnou památkou zvanou *Zakon sudnyj ljudem*, který, ač byl normou církevní a ani v nejmenším světskou, je pro nás významný tím, že je pramenem velkomoravským. Velkomoravská říše má tak v oblasti právní primát před ostatními slovanskými státy.

Procházkova studie nám přiblížila v mnohém to, co někdy zůstává až na samém okraji prehistorického badání, a v tom také především spočívá její význam.

Jana Bechýřová